

กว่าจะมาเป็น “ของดีปักษ์ใต้” : การก่อรูปและปฐมบทความเป็นคนใต้ในบริบทความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500*

BEFORE BECOMING “KHONG DEE PAK THAI”: THE FORMATION AND ORIGINS OF BEING SOUTHERN IDENTITY IN THE NATION STATE AND THAINESS CONTEXT, 1910S - 1960S

พรชัย นาคสีทอง

Pornchai Nakseethong

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ประเทศไทย

Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, Thailand

Corresponding author: E-mail address: npornchai@tsu.ac.th

Tel: 081-606-2362

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทำความเข้าใจและนำเสนอการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ ทศวรรษ 2460 - 2500 โดยปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่น ด้วยการวิเคราะห์ตีความผ่านชีวิต ผลงานและบทบาทของบุคคลสำคัญซึ่งเป็นปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในหัวเมือง/ภูมิภาคภาคใต้ในบริบทความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 ร่วมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิจัยและการอภิปรายผลภายใต้แนวคิดชุมชนทางอารมณ์ความรู้สึก (Emotional Communities) ของบาร์บารา รอสเซ็นไวน์ (Barbara Rosenwein) ผลการวิจัยพบว่า การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้ นับแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาไม่ได้เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หากแต่เป็นผลสืบเนื่องจากชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นในบริบทของการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 ได้มีส่วนต่อการก่อรูปและนับเป็นปฐมบทของการสร้างอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ โดยเฉพาะผลงานการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นและวรรณกรรมจากปราชญ์ท้องถิ่น รวมถึงบทบาทของปัญญาชนท้องถิ่นที่เข้าไปสัมพันธ์กับรัฐราชการสมัยใหม่ ตลอดจนการแสดงออกผ่านภาษาสำเนียงเฉพาะหรือภาษาถิ่นใต้ จนก่อรูปกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับความเป็นชาติและความเป็นไทยอย่างแนบแน่นและในเวลาต่อมาอารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวได้มีผลต่อศาสตราจารย์สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ในการผลิตผลงานวิชาการที่เน้นให้ความสำคัญคติชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้นับตั้งแต่ผลงานเรื่อง “ของดีปักษ์ใต้” และผลิตผลงานอื่นๆ อย่างต่อเนื่องเรื่อยมานับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

คำสำคัญ: สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์, ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่น, อัตลักษณ์ท้องถิ่นนิยม, ชุมชนอารมณ์ความรู้สึก, ประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก

Abstract

This research article aims to study, understand, and present the formation and origins of the emotions and identity of the people of Southern Thailand during the 1910s - 1960s, as

* Received 23 April 2026; Revised 11 May 2026; Accepted 21 May 2026

presented by local scholars/intellectuals. This study analyzes and interprets the lives, works, and roles of key local scholars/intellectuals who played significant roles in the southern provinces within the context of national and Thai identity during the 1910s - 1960s, in conjunction with other contemporary historical documents, through historical research methodology. The research findings and discussion based on Barbara Rosenwein's concept of Emotional Communities. The research found that the establishment of emotions and models of Southern Thai identity by Professor Suthiwong Phongphaiboon, as presented in the Encyclopedia of Southern Thai Culture (Thailand) since the 1980s, did not occur haphazardly. However, it is a consequence of the lives, works, and roles of local scholars/intellectuals in the context of nation-building and Thai identity construction during the 1910s - 1960s that contributed to the shaping and served as the foundation for the creation of the Southern Thai identity. In particular, the studies of local history and literature from local scholars, as well as the role of local intellectuals in their interactions with the modern bureaucratic state. As well as through expressions in specific dialects or southern Thai dialects, which have taken shape as a local identity closely related to the nation and Thai identity. Subsequently, these feelings influenced Professor Suthiwong Pongpaiboon in producing academic works that emphasized folklore and local culture in Southern Thailand. Since his work “Khong dee pak thai” and continuously producing other works since the 1960s.

Keywords: Suthiwong Pongpaiboon, Local Intellectuals, localism Identity, Emotional Communities, History of Emotions

บทนำ

การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้ นับแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาและ “หน่ออ่อนทางวิชาการ” หรือนักวิชาการและผลงานทางวิชาการที่เป็นผลผลิตจากการวางรากฐานหรือได้รับอิทธิพลทางความคิดจากศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์นั้น คงไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองอย่างลอย ๆ หากแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ในบริบทของการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทยทศวรรษ 2460 - 2500 โดยปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นซึ่งเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐราชการสมัยใหม่

ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นซึ่งเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐราชการสมัยใหม่ ช่วงทศวรรษ 2460 - 2500 ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ ครู คหบดี และข้าราชการกระฎุมพี ได้กลายเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของรัฐราชการสมัยใหม่ในเวลานั้น ชีวิต ผลงานและบทบาทที่ได้แสดงออกถือเป็นจุดของการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ในบริบทของการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทยทศวรรษ 2460 - 2500 โดยเฉพาะผลงานการศึกษาและการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นภาคใต้ในมิติ ต่าง ๆ และเนื้อหาบางเรื่องได้กลายเป็นแก่นของเรื่องราวในวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ รวมถึงมีส่วนอย่างสำคัญต่อการส่งต่อให้เกิดการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนใต้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้) นับแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาและ “หน่ออ่อนทางวิชาการ” นับว่าเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญต่อวงวิชาการด้านคติชนวิทยาและท้องถิ่นศึกษา ได้ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้จนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น/อัตลักษณ์คนใต้ที่สัมพันธ์กับความเป็นไทยอย่างแนบแน่นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ถึงกระนั้น แม้ว่าการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ในบริบทของการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 โดยปัญญาชนท้องถิ่นจะมีความสำคัญต่อการเข้าใจการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนได้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และที่ผ่านมาแม้ว่าจะมีงานวิชาการที่เกี่ยวกับศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ดังกรณีของศิริอร เพชรภิมย์ที่อธิบายเหตุผลของความคิดและวิถีวิทยาในการศึกษารวบรวม เรียบเรียงความรู้จากเอกสาร ตำรา จากผู้รู้และรายงาน ตลอดจนการประมวลข้อมูลจากการลงพื้นที่สนามของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (ศิริอร เพชรภิมย์, 2563) แต่การทำความเข้าใจการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ในบริบทของการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 โดยปัญญาชนท้องถิ่นยังไม่ปรากฏให้เห็นในแวดวงวิชาการ

การทำความเข้าใจและนำเสนอการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ ทศวรรษ 2460 - 2500 ด้วยการศึกษาวិเคราะห์ผ่านชีวิต งานเขียน ผลงานและบทบาทของบุคคลสำคัญซึ่งเป็นปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในหัวเมือง/ภูมิภาคภาคใต้ในบริบทความเป็นชาติและความเป็นไทยในช่วงดังกล่าวตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical methodology) ร่วมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยภายใต้แนวคิด “ชุมชนทางอารมณ์ความรู้สึก (Emotional communities) ของ บาร์บารา รอสเซ็นไวน์ (Barbara Rosenwein) ยังไม่ปรากฏให้เห็นในแวดวงวิชาการด้วยเช่นกันจึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของบทความวิจัยฉบับนี้ (ปรับปรุงและเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “จาก ‘ของดีปักษ์ใต้’ ถึง ‘สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้’ : การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบ ‘ความเป็นคนได้’ โดยศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์”) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทำความเข้าใจและนำเสนอการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ ทศวรรษ 2460 - 2500 หรือก่อนการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนได้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรม (ไทย) ภาคใต้ ในสองทศวรรษถัดมา และอาจเป็นกุญแจสำคัญต่อการไขประเด็นความขัดแย้งของสังคมไทยกำลังเผชิญและดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างตรงประเด็นในเวลาเดียวกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาทำความเข้าใจและนำเสนอการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ ทศวรรษ 2460 - 2500 อันจะนำไปสู่ความเข้าใจการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็นคนได้ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในอีกสองทศวรรษถัดมา

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical methodology) ด้วยการวิเคราะห์ตีความผ่านชีวิต งานเขียน ผลงานและบทบาทของบุคคลสำคัญประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ ครู คหบดี และข้าราชการกรมพิ และในบทความวิจัยฉบับนี้นิยามว่า “ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่น” ผู้มีบทบาทสำคัญในหัวเมือง/ภูมิภาคภาคใต้ในบริบทความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 เป็นช่วงสำคัญของความพยายามในการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทย และมีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของท้องถิ่น ร่วมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยประเภทอัตชีวประวัติและหนังสือแจกงานศพ ภายใต้แนวคิด “ชุมชนทางอารมณ์ความรู้สึก (Emotional communities) ของ บาร์บารา รอสเซ็นไวน์ (Barbara Rosenwein) มาประยุกต์ใช้สำหรับเป็นกรอบแนวคิดในการอภิปรายเพื่อเผยให้เห็นถึงการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ช่วงทศวรรษดังกล่าว พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิจัยและการอภิปรายผลในลักษณะของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive analytics)

ผลการวิจัย

การก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หากแต่ก่อรูปภายในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 เป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญที่ “รัฐชาติ” พยายามกล่อมเกล่า หล่อหลอมและสร้างสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ชาติกับท้องถิ่น และเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ปัญญาชนท้องถิ่นต้องปรับตัวและสร้างอัตลักษณ์ที่สอดคล้องกับความเป็นชาติและความเป็นไทย เพราะฉะนั้น การนำเสนอผลการวิจัยจึงแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น กล่าวคือ

1. ท้องถิ่นภาคใต้ในบริบทของรัฐราชการสมัยใหม่และความเป็นชาติ/ความเป็นไทย

ความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคมท้องถิ่นภาคใต้ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐชาติสมัยใหม่ และการกระชับอำนาจของราชสำนักกรุงเทพฯ ด้วยโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์และกลไกการบริหารด้วยระบบราชการสมัยใหม่ในรูปแบบของการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในทศวรรษ 2440 ภายใต้การบริหารของรัฐบาลสมัยใหม่ได้มีส่วนสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นมิติต่าง ๆ ทั้งโครงสร้างของการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการพัฒนาโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน ด้านระบบคมนาคมขนส่ง รถไฟ ไปรษณีย์ โทรเลข การก่อสร้างถนน การสร้างสะพานทั้งภายในตัวเมืองและการเชื่อมต่อระหว่างเมืองสำคัญๆ และที่สำคัญ โครงสร้างรัฐบาลแบบรวมศูนย์หรือโครงสร้างระบบราชการสมัยใหม่นี้ส่งผลให้ท้องถิ่นภาคใต้ถูกผนวกเป็นหน่วยหนึ่งทางการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม และกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติสมัยใหม่/รัฐชาติ (Nation States) มีผลทั้งในมิติการเมืองการปกครองที่ราชสำนักสยามสามารถขยายอำนาจและรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนหัวเมืองภาคใต้ได้อย่างทั่วถึง และในมิติเศรษฐกิจส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในพื้นที่ภาคใต้ขยายตัว และได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิต โดยเฉพาะการส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งค่าและการส่งออก ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่าการเข้ามาของโครงสร้างรัฐรวมศูนย์ที่เกิดขึ้นนี้เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2460 ได้เข้ามาครอบงำวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ในแทบทุกมิติ และจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับรัฐบาลสมัยใหม่ที่เน้นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ รวมถึงวัฒนธรรมและความเจริญความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการพิมพ์ที่เกิดขึ้นรวมถึงการสร้างความเป็นพลเมืองของรัฐสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาแล้วแต่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อโลกทัศน์/ระบบคิดและวัฒนธรรม พร้อมๆ กับการปลุกฝังด้วยอุดมการณ์ของชาติและ ความเป็นไทย และสำนึกท้องถิ่นภาคใต้ในเวลาเดียวกัน

อุดมการณ์ของชาติหรือกระบวนการสร้างความเหมือนและความเป็นอันหนึ่งเดียวกันจึงเป็นเป้าหมายที่รัฐชาติใหม่สมัยต้องการให้เกิดขึ้น ความแตกต่างหลากหลายเป็นสิ่งที่ “รัฐชาติ” ไม่ปรารถนาให้ปรากฏขึ้น ด้วยเหตุว่าโดยธรรมชาติของรัฐชาติสมัยใหม่เรียกร้องการสร้างจินตกรรมร่วมของความเป็นพวกเดียวกันพร้อมๆ กับกดทับเบียดขับและสร้าง “ความเป็นอื่น” เพื่อขับเน้นแสดงออกถึงความเป็นพวกเดียวกัน ท้องถิ่นภาคใต้ในบริบทของรัฐบาลสมัยใหม่และความเป็นชาติ/ความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างอย่างเห็นได้ชัดและนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อการปรับตัวของสังคมท้องถิ่นใต้เนื่องจากการกล่อมเกล่าความคิดเรื่องชีวิตเป็นผลมาจากรัฐชาติและศาสนา และที่สำคัญถือเป็นรากฐานที่ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นได้การก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ขึ้นมาในเวลาเดียวกัน

2. ชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นกับการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนได้ในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทย

ความเปลี่ยนแปลงท้องถิ่นภาคใต้ในบริบทของรัฐบาลสมัยใหม่และความเป็นชาติ/ความเป็นไทยมีส่วนต่อชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากประวัติและชาติกำเนิดที่ปรากฏให้เห็นจากหนังสือผลงานศพช่วงทศวรรษ 2460 - 2500 นั้น ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐสมัยใหม่ในฐานะของกลไกของรัฐบาลทำหน้าที่ประสานหรือเป็นเครื่องมือให้กับรัฐ/ราชการ

ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในช่วงดังกล่าว ประกอบด้วยข้าราชการชนชั้นนำใหม่ พระภิกษุสงฆ์ ครุ คหบดี และข้าราชการกระฎุมพี ภูมิหลังของชีวิตและจังหวะการก้าวอย่างของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นเหล่านี้ ถือกำเนิด ได้รับการเลี้ยงดู อบรม การศึกษา/บวชเรียน จากครอบครัว เครือญาติ และชุมชนผ่านระบบการศึกษา “กอ ขอ กอ กา” หรือ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ก้าวเข้าสู่ภาระหน้าที่การทำงานกลายเป็นพลเมืองของชาติชาติ เต็มโต ผ่านประสบการณ์ชีวิตภายใต้ชนบและจารีตการศึกษาอบรมทั้งแบบเก่าและระบบใหม่ และที่สำคัญ บุคคลเหล่านี้ ได้กลายเป็นกลไกของรัฐ (ราชการสมัยใหม่) ที่มีส่วนต่อความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น

ภูมิหลังชีวิตและจังหวะการก้าวอย่างของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นทั้งข้าราชการชนชั้นนำใหม่ พระภิกษุสงฆ์ ครุ คหบดี และข้าราชการกระฎุมพี หรือกรณีตัวอย่างของพระยาโสภณพัทลุงกุล อำมาตย์เอกพระยาเพชรภูมิ บาลนฤเบศรฯ (พ่วง ณ สงขลา) พระครูวิจารณ์ศิลปคุณ (ชู) พระรัตนธัชมุนี (ท่านเจ้าคุณม่วง) พระครูเหมเจติยานุรักษ์ (ห้องกิม วุฑฒิกโร) พระครูกาญจนนาทวิทิต (จู๋เคียด โสป่าโก) รองอำมาตย์ตรี ขุนวิโรจน์รัตนกร (วิโรจน์ วิโรจน์ศิริ) พระยาศรีธรรมราช (ทองคำ กาญจนโชติ) คุณหญิงศรีธรรมราช (พร้อม กาญจนโชติ) ร้อยตรีถัด รัตนพันธ์ เป็นต้น เมื่อพิจารณาในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทยทศวรรษ 2460 - 2500 เห็นถึงร่องรอยการทับซ้อนของความเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการก่อรูปและกำเนิด “รัฐชาติสยาม/ไทย” เริ่มด้วยกระบวนการการสถาปนาอำนาจอธิปไตยแบบรวมศูนย์กำหนดเส้นพรมแดนด้วยระบบแผนที่หรือการสร้าง “ภูมิภายา” การสร้างสำนึกความเป็นชาติผ่านประวัติศาสตร์และสัญลักษณ์ของชาติ ตลอดจนกระทำผ่านระบบการศึกษาและเทคโนโลยีสมัยใหม่ต่างๆ โดยเฉพาะเทคโนโลยีการพิมพ์ การสื่อสารและการคมนาคม นับเป็นระยะของการเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญที่ความเป็น “รัฐชาติ” ขยายอิทธิพลเหนือ “ท้องถิ่น” และบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นได้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลานี้

ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นเหล่านี้ นอกจากบทบาทของกลไกรัฐราชการแล้ว ยังได้สร้างสรรค์ผลงานทั้งในแง่ของตำรา ความรู้ เรื่องราว เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพื้นที่ ตำนาน ข่าวสารเกี่ยวกับท้องถิ่น และที่สำคัญ คือการสร้างวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้ในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทย และระบบความสัมพันธ์ภายใต้ระบบและระเบียบราชการ การปลูกสร้างความคิดเรื่อง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยอาศัยความรู้สึกชาตินิยมเรื่องความรักชาติ เสียสละเพื่อชาติ และทำหน้าที่เพื่อชาติ ทำให้ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นเหล่านี้ผลิตงานเกี่ยวกับท้องถิ่นภาคใต้ขึ้นมา ซึ่งแม้เนื้อหาสาระเนื้อหาที่เกี่ยวกับสังคมชุมชนท้องถิ่น และเรื่องราวในชีวิตประจำวัน แต่เนื้อหาบางส่วนยังคงเน้นปลูกฝัง กล่อมเกล่าและประสานให้ชีวิต (ท้องถิ่น) เป็นหนึ่งเดียวกับรัฐอยู่ภายใต้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาชุดเดียวกัน สำนักร่วมทางประวัติศาสตร์เดียวกัน การสร้างเสริมฐานะของตนที่เล่าผ่านประวัติภายใต้กรอบคิดเดียวกัน และที่สำคัญ การผูกโยงเรื่องราวท้องถิ่นให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ ประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ บทประพันธ์ วรรณกรรม เรื่องแต่งที่ปรากฏขึ้นในทศวรรษนี้มักจะมีเนื้อหาเป็นเรื่องราวในท้องถิ่นและหรือบทประพันธ์หรือวรรณกรรมท้องถิ่น/สำเนียง/ภาษาท้องถิ่นส่งผลให้ผลงานเหล่านี้ทับซ้อนของการสร้างชาติกับจินตกรรมความเป็น “ท้องถิ่น” และ “คนใต้” ในเวลาเดียวกัน ดังกรณีวรรณกรรมเรื่อง “ภาษิตลุงสอนหลาน” ที่ประพันธ์และได้รับความนิยมในท้องถิ่นคาบสมุทรสทั้งพระและตีพิมพ์ใหม่ในช่วงกลางทศวรรษ 2470

ที่สำคัญ เรื่องราวชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนในทศวรรษ 2460 -2500 ได้แสดงให้เห็นถึงการสร้าง ‘ชีวิตคนใต้’ ที่เชื่อมต่อกับชาติและความเป็นไทย และมีส่วนอย่างสำคัญต่อการก่อรูปและปฐมนิเทศความรู้ความรู้สึกความเป็นใต้ในประวัติศาสตร์ชาติในอีกสองทศวรรษถัดมา

3. จาก “การศึกษาท้องถิ่น” โดยปราชญ์ท้องถิ่น ถึง “ของดีปักษ์ใต้” โดยสุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์: (กำเนิด) ตาข่ายของอารมณ์ความรู้สึกคนใต้พลัดถิ่น

การก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทย ที่ปรากฏให้เห็นจากชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชน โดยเฉพาะ เมื่อพิจารณาจากหนังสือ อัตชีวประวัติและหนังสือแฉงานศพในส่วนของ การนำเสนอประวัติบุคคล และเนื้อหาที่นำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกมีเรื่องราวของท้องถิ่นหรือเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพื้นที่ ตำนาน พงศาวดารเมือง และวรรณกรรมท้องถิ่นที่นำเสนอเนื้อหาเป็นเรื่องราวในท้องถิ่นและหรือบทประพันธ์หรือวรรณกรรมท้องถิ่น/สำเนียง/ภาษาท้องถิ่นได้ เป็นต้นว่า สุภาชิตสอนใจสำหรับบุรุษและสตรี ธรรมปฏิบัติของพระยาโสภณพัทลุงกุล ประวัติพระพุทธรูปไสยาสน์ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารเมืองสงขลา สุภาชิตล่งสอนหลาน ภาษีตอจารย์สอนสี่ส นีราส ปากพนัก นีราศเทพา เป็นต้น

ประวัติของปราชญ์/ปัญญาชน อย่างกรณีพระยาโสภณพัทลุงกุล (สว่าง ณ พัทลุง) คุณหญิงโสภณพัทลุงกุล (ชิน ณ พัทลุง) ร้อยตรีถัด รัตนพันธุ์ หรือกรณี พระรัตนธัชมุนี วัดท่าโพธิ์ (ม่วง) พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) วัดจะตึงพระ หรือกรณีพระครูเหมเจตยานุรักษ์ (ห้องกัม) วัดท่ามอญ เผยให้เห็นถึงพื้นเพภูมิหลังว่าเกิดและเติบโตในท้องถิ่นภาคใต้แต่ด้วยเงื่อนไขของระบบการศึกษาและบทบาทที่มีต่อสังคมจึงเป็นเหตุให้ปราชญ์/ปัญญาชนจำต้องเดินทางเข้าเมืองหลวง/กรุงเทพฯ หรือการเดินทางเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม และที่สำคัญเขาเหล่านั้นได้มีบทบาทสำคัญกับการจัดการศึกษาสมัยใหม่ รวมถึงอบรมบ่มเพาะนิสิตพลเมืองคุณลักษณะที่อำนวยต่อการสร้างชาติ โดยเฉพาะความขยันหมั่นเพียรและความอดทน พร้อม ๆ กับสร้างสรรค์ผลงานซึ่งสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับสังคม ชุมชนท้องถิ่นและเรื่องราวในชีวิตประจำวัน เช่น พระพุทธรูปจำลองวัดคูหาสวรรค์ ประวัติพระพุทธรูปไสยาสน์วัดแหลมจาก รวมถึงวรรณกรรมและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ประพันธ์ผสมผสานกับศิลปะการเล่นท้องถิ่นที่เรียกว่า “กลอนเพลงบอก”

ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนนับว่าเป็นการก่อรูปและปฐมบทของความเป็นคนใต้มีส่วนอย่างสำคัญไม่น้อยต่อการผลิตผลงานของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ดังจะเห็นได้จากชีวิตและประสบการณ์ของศาสตราจารย์สุธีวงศ์เมื่อครั้งที่เรียนโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมวังจันทร์เกษมได้ร่วมกับเพื่อนๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีพื้นเพเป็นคนภาคใต้ร่วมกันเรียบเรียงหนังสือชื่อว่า “ของดีปักษ์ใต้” นับเป็นหนังสือเกี่ยวกับ “คติชาวบ้าน” ของภาคใต้เล่มแรกเมื่อ พ.ศ. 2500 และภายหลังจากชีวิตที่โรงเรียนฝึกหัดครูสืบเนื่องตลอดการทำงานของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ นับแต่ทศวรรษ 2500 ท่านได้ผลิตผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวกับความเป็นไทยและความเป็นภาคใต้เล่มสำคัญ ๆ ประกอบด้วย ของดีปักษ์ใต้ (พ.ศ. 2500) รู้จักภาษาไทย (พ.ศ. 2505) หลักภาษาไทย (พ.ศ. 2505) วรรณคดีและวรรณกรรมปัจจุบัน (พ.ศ. 2507) คติชาวบ้านภาคใต้ (พ.ศ. 2507) พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ (พ.ศ. 2508)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่่านับตั้งแต่ท้องถิ่นภาคใต้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติสยามและกระบวนการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทยที่เกิดขึ้นนี้ ได้มีผลต่อชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นและมีส่วนต่อการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทย แต่เนื้อหาและแก่นแกนของเรื่องราวในความเป็นคนใต้ไม่ได้หลุดลอยออกจากความเป็นชาติและความเป็นไทย หากแต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งกับรัฐชาติและความเป็นไทยได้อย่างไม่แปลกแยก ในด้านหนึ่งสามารถนำไปสู่การทำความเข้าใจและการจัดการความขัดแย้งที่เกิดในท้องถิ่น/สังคมที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมประเพณีได้

อภิปรายผล

บทความวิจัยฉบับนี้ต้องศึกษาทำความเข้าใจและนำเสนอการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ ทศวรรษ 2460 - 2500 อันจะนำไปสู่ความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกและปฏิบัติการของสังคมท้องถิ่นใต้ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจากผลการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นได้ชี้ให้เห็นว่าภายใต้บริบทของรัฐบาลการสมัยใหม่และความเป็นชาติ/ความเป็นไทย และท้องถิ่นภาคใต้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติสยามนั้นนับว่าเป็นการควบคุมของมาตรฐานทางอารมณ์หรือระบอบความรู้สึก บริบทดังกล่าวจึงมีส่วนนำไปสู่การก่อรูปของอารมณ์ความรู้สึกในความเป็นคนใต้โดยปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่น

การก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ สามารถทำความเข้าใจและอภิปรายด้วยแนวคิด “ชุมชนทางอารมณ์ความรู้สึก” (Emotional communities) ของบาร์บารา รอสเซ็นไวน์ (Barbara Rosenwein) ทั้งนี้ ภาคิน นิมมานนรงค์ ได้ศึกษาและอธิบายแนวคิด “ชุมชนทางอารมณ์ความรู้สึก” ของบาร์บารา รอสเซ็นไวน์ โดยการหยิบเอาสิ่งที่นำเสนอไว้ในหนังสือเรื่อง “Generations of Feeling A History of Emotions, 600 - 1700” และแสดงให้เห็นว่าบาร์บารา รอสเซ็นไวน์ได้วิจารณ์แนวคิด “มาตรฐานทางอารมณ์” ของปีเตอร์ สเตียร์น และแคโรล สเตียร์น (Peter Stearns & Carol Z. Stearns) ว่าตายตัวเกินไป และวิจารณ์โน้ตส์เรื่อง “ระบอบอารมณ์” ของเรตต์ว่าเป็นกรอบที่คับแคบ ไม่ยืดหยุ่นเพียงพอ เป็นเหตุผลให้บาร์บารา รอสเซ็นไวน์เสนอแนวคิด “ชุมชนทางอารมณ์ความรู้สึก” ที่มองว่าในสังคมหนึ่งๆ ประกอบด้วย “ชุมชนทางอารมณ์” ที่หลากหลาย การ “มองจากแนวราบ” แต่ละช่วงเวลาที่ชุมชนทางอารมณ์หลากหลาย ชับซ้อน ไม่ได้สังกัดอยู่ใต้การควบคุมของมาตรฐานทางอารมณ์หรือระบอบความรู้สึกเท่านั้น และบาร์บารา รอสเซ็นไวน์ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาและพิจารณา “คำ” หรือ “กลุ่มคำ” เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้คน (ภาคิน นิมมานนรงค์, 2557)

โครงสร้างรัฐราชการแบบรวมศูนย์ส่งผลให้ท้องถิ่นภาคใต้ถูกผนวกเป็นเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติสมัยใหม่/รัฐชาติ (Nation States) สยามอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน (วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชค อ่องสกุล, 2524) และท้องถิ่นภาคใต้ในบริบทของรัฐบาลการสมัยใหม่และความเป็นชาติ/ความเป็นไทยที่เกิดขึ้นนี้มีส่วนต่อความเปลี่ยนแปลงของสำนักของท้องถิ่นดังที่ปรากฏในงานของสงบ ส่งเมืองเรื่อง “ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติ สมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบที่มีต่อปัญหาการเมืองการปกครองปัจจุบัน : กรณีศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้” (สงบ ส่งเมือง, 2525) และวิทยานิพนธ์ของมานะ ขุนวิช่วยเรื่องชุมชนโจรสลัดแห่งลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2437 - 2465 (มานะ ขุนวิช่วย, 2546) ซึ่งงานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของรัฐราชการ/โครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจนอกจากก่อให้เกิดผู้นำที่เป็นตัวแทนรัฐแล้วนั้น ยังมีผู้นำท้องถิ่น “ที่ไม่เป็นทางการ” ขึ้นในท้องถิ่นที่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ ข้าราชการที่รัฐส่งไปควบคุมดูแลบริการราชการนั้น ไม่สามารถเข้าถึงและไม่มีไมตรีจิตกับราษฎรในท้องถิ่น ทั้งนี้เป็นเพราะไม่ใช่คนในพื้นที่และด้วยข้อจำกัดของระบบคมนาคม ความห่างไกลและผลประโยชน์ต่อรัฐ ทำให้ท้องถิ่นเหล่านั้นขาดการเหลียวแลจากข้าราชการ ด้วยเหตุนี้ ผู้นำ “ที่ไม่เป็นทางการ” เหล่านี้จึงกลายเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในกลไกรัฐราชการ/โครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์

และในขณะเดียวกัน การก่อรูปและปฐมบทของความเป็นคนใต้กำเนิดขึ้นในบริบทที่ท้องถิ่นได้รับเอาของเทคโนโลยีการพิมพ์มาเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดและชีวิตประจำวัน หากพิจารณาภายใต้กรอบ “ทุนนิยมการพิมพ์” (Print capitalism) ของเบเนดิก แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ที่ได้เสนอไว้ใน “ชุมชนจินตกรรม” (Imagined Communities) ที่มองว่าการพิมพ์แบบตลาด หรือที่เรียกว่า “ทุนนิยมการพิมพ์” (print capitalism) ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกถึงการอยู่ร่วมกาลและเทศะเดียวกันและมีความสัมพันธ์กันในแนวราบ (horizontal) หรือเสมอภาคกัน เกิดการสร้างระบบคิดและโลกทัศน์ร่วมกันขึ้น ทำให้เกิดประชากรในความหมายใหม่ ที่มีความรู้สึกถึงความเป็นชาติ และรักชาติของตนเองจนกลายเป็นชุมชนชาติขึ้นมา (เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, 2560) ภายใต้กรอบและบริบทของช่วงเวลานี้อย่อมมีส่วนต่อสังคมท้องถิ่นใต้ในเวลาเดียวกัน ดังกรณีของ “ตำนานพระธาตุ

เมืองนครศรีธรรมราชแต่งเป็นกลอนสวด” หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ภาคใต้ชื่อว่า “พระนิพนพานโสทร” เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นสำเนียงภาษาใต้ที่ให้รายละเอียดกล่าวการสร้างพระบรมธาตุและการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช เชื่อมโยงกับพุทธประวัติในมหาปริณิพพานสูตรพระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้ “พระนิพนพานโสทร” จึงมีหลากหลายสำนวนผันแปรไปตามแต่ละพื้นที่สะท้อนถึงความหลากหลายสำนึกของชุมชน แต่ด้วยบริบทในกระบวนการสร้าง “ประวัติศาสตร์ชาติ” การจัดพิมพ์จึงปรับเปลี่ยนเสียงของคำให้เป็นภาษาไทยกลางและกลายเป็นเพียงสำนวน/ฉบับหนึ่งเดียว (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2460) ซึ่งเป็นธรรมชาติของรัฐชาติสมัยใหม่ที่ต้องการขับเน้นแสดงออกถึงความเป็นพวกเดียวกัน เพราะฉะนั้น ความแตกต่างจึงไม่ใช่เป้าหมายหรือสิ่งที่อุดมคติแบบรัฐชาติสมัยใหม่ต้องการให้เกิดขึ้น (ธงชัย วินิจจะกูล, 2560) และความเป็นชาติที่เกิดขึ้นนี้สัมพันธ์กับงานของสายชล สัตยานุรักษ์ที่เสนอไว้ว่าความหมายและการปรับเปลี่ยนความหมายของ “ชาติไทย” “ความเป็นไทย” ได้มีส่วนต่อวิถีคิดที่จรรโลงโครงสร้างสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจของรัฐและมีผลต่อปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมในแต่ละช่วงเวลาอย่างมีนัยยะสำคัญ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550)

นอกจากนี้ บริบทของเทคโนโลยีธุรกิจการพิมพ์ยังมีส่วนต่อการปรากฏขึ้นของประวัติศาสตร์ชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นในพื้นที่สาธารณะผ่านสิ่งที่เรียกว่า “หนังสือแจกงานศพ” หรือ “หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์” จึงไม่ใช่เรื่องธรรมดา เพราะนั่นหมายถึงการเสริมสร้างฐานะและบารมีวิธีการหนึ่ง ดังที่เกรก เจ. เรมโนลด์สแสดงให้เห็นในกรณีของ กรณีของ ก.ศ.ร. กุหลาบที่เขียนอัตชีวประวัติของตนเอง (เกรก เจ. เรมโนลด์ส, 2550) สำหรับในสังคมท้องถิ่นใต้ได้รับแนวความคิดแบบนี้ตั้งแต่ท้องถิ่นใต้ได้รับการศึกษาสมัยใหม่และเทคโนโลยีธุรกิจการพิมพ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการหล่อหลอมโลกทัศน์และสำนึกทางประวัติศาสตร์นับตั้งแต่ทศวรรษ 2460 เป็นต้นมา เห็นได้จากชีวิต ผลงานและบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่น กรณีของพระยาโสภณพิพัฑฒกุล (สว่าง ณ พัทลุง, 2476) กรณีพระครูวิจารณ์ศิลปคุณ (ชู) (พระติสสโร (ทับ), 2467) กรณีพระครูเหมเจตยานุรักษ์ (ห่อแก้ว วุฑฒิกโร) (พระครูสมห์ดำ, 2479) รวมถึงปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น อำมาตย์เอกพระยาเพชรภิบาลนฤเบศรฯ (พ่วง ณ สงขลา) พระรัตนธัชมุนี (ท่านเจ้าคุณม่วง) พระครูกาญจนาทรวินิต (จู่เคียด โสပါโก) รองอำมาตย์ตรี ขุนวิโรจน์รัตนกร (วิโรจน์ วิโรจน์ศิริ) พระยาศรีธรรมราช (ทองคำ กาญจนโชติ) คุณหญิงศรีธรรมราช (พร้อม กาญจนโชติ) ร้อยตรีถัด รัตนพันธ์ เป็นต้น

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ได้ชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ความรู้สึกเกิดจากประสบการณ์การดำรงชีวิตส่งผลทำให้อารมณ์ความรู้สึกนึกคิดแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากชุดอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดหลักที่มีอำนาจนำเหนือสังคมอยู่ และความรู้สึกและการแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึกนั้นถูกกำกับด้วยบริบทเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและการเมืองในแต่ละยุคสมัย หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความรู้สึกและการแสดงอารมณ์ความรู้สึกมีมิติทางสังคม มิติเวลาและมีมิติประวัติศาสตร์ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2556) ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าการก่อรูปของอารมณ์ความรู้สึกและปฐมบทของความเป็นคนได้ล้วนสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของทศวรรษ 2460 - 2500 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นต้นว่า ความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะการขยายตัวของการผลิตแบบทุนนิยมที่เป็นผลมาจากการปรับปรุงโครงสร้างด้านระบบคมนาคมขนส่ง ความเปลี่ยนแปลงในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยอย่างตะวันตก รวมถึงความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองการปกครองจากรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และราชาชาตินิยมจนเคลื่อนเปลี่ยนเป็นรัฐชาตินิยมทหาร

เมื่อพิจารณาข้อมูลจากประวัติ ผลงาน และบทบาทของปราชญ์/ปัญญาชน โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ ครู ข้าราชการชนชั้นใหม่ และนักประพันธ์ท้องถิ่น พบว่าได้สร้างสรรค์ผลงานทั้งในแง่ของตำรา ความรู้ เรื่องราวเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพื้นที่ ตำนาน ข่าวสารเกี่ยวกับท้องถิ่น และที่สำคัญ คือการสร้างสรรค์ผลงานประเภทวรรณกรรมท้องถิ่นที่น่าเสนอเนื้อหา เรื่องราวในท้องถิ่นและบทประพันธ์หรือวรรณกรรมท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อสำเนียง/ภาษาถิ่นใต้ ดังกรณีของ “สุภาพิตลึงสอนหลาน” บทประพันธ์โดยพระครูวิจารณ์ศิลปคุณ (ชู) การตีพิมพ์

เผยแพร่ยังคงรักษาสำเนียงภาษาดั้งเดิมไว้แม้จะเป็น “ภาษาพื้นเมือง” หรือ “บ้านนอก” ดังที่ว่า “...หนังสือนี้ท่านแต่งตามภาษาพื้นเมืองที่พูดกันในชนบทชั้นนอกของจังหวัดในปักษ์ใต้ ซึ่งห่างไกลจากความเจริญ จึงควรนับว่าเป็นภาษาบ้านนอกของบ้านนอกอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งอาจทำให้เด็กหนุ่มสมัยนี้ ผู้รับการศึกษาอย่างสมัยจนชินหู แม้เป็นชาวปักษ์ใต้ด้วยกัน ฟังไม่เข้าใจในบางคำก็ได้ ไม่ต้องพูดถึงชาวกรุงแท้ๆ ด้วยถ้อยคำในหนังสือนี้ใช้ภาษาที่พูดกันเป็นพื้นไม่ใช่ภาษาหนังสือ แต่อย่าเข้าใจว่า ท่านผู้แต่งอ่อนภูมิถึงกับไม่รู้เท่าภาษา ความจริงท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญทางอักษรสมัย ได้สมาคมกับผู้รู้มาก มีความรู้รอบตัว อาจแต่งบทประพันธ์หรือคำร้อยแก้วให้ถูกต้องตามหลักภาษากลางได้ดี ๆ มีตัวอย่างเช่นเรื่องมหาเวสสันดรชาดกบางกัณฑ์ ซึ่งท่านแต่งใหม่และใช้กันอยู่แพร่หลายในหมู่ศิษยานุศิษย์ของท่านในถิ่นนั้น และคำกลอนอื่นๆ ก็มีหลายเรื่องซึ่งเคยพบและอ่าน...” (พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู), 2475)

ต่อประเด็นนี้ พิเชฐ แสงทองตั้งข้อสังเกตว่ายืนยันถึงความสามารถของกวีท้องถิ่นอย่างพระครูวิจารณ์ศีลคุณว่าสามารถใช้ภาษา-พินธ์ที่สามารถสื่อสารกับคนชั้นสูง หรือคนที่มีความรู้ดีทางด้านภาษา (คงหมายถึงภาษาไทยมาตรฐานกรุงเทพฯ) ได้ดุษเดียวกัน แต่ท่านก็ยังใช้ภาษาพื้นเมืองที่อาจจะถูกมองว่าเป็น “ภาษาต่ำ” ดังที่เลือกใช้ในเล่มนี้ ดังนั้นการใช้ภาษา-พินธ์สำเนียงพื้นบ้านของพระครูวิจารณ์ฯ จึงสื่อหมายถึงการมีความสามารถของกวีท้องถิ่นในการเลือกใช้ภาษา-พินธ์ที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้อ่าน และเนื้อหาของเรื่อง การยืนยันเช่นนี้เกิดขึ้นซ้ำอีกครั้งในการเก็บรวบรวมและชำระวรรณกรรมเรื่องนี้ของพระมหาทับและคณะ โดยท่านทั้งสามไม่ได้ขัดเกลาถ้อยคำภาษาที่อาจจะถูกมองว่าต่ำและบ้านนอกในการจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2475 เลย และการจัดพิมพ์ครั้งนั้นก็ได้กลายเป็นแบบแผนที่ถูกยึดถือเอาไว้ในการพิมพ์วรรณกรรมเรื่องนี้จนถึงปัจจุบัน (พิเชฐ แสงทอง และคณะ, 2563)

การแสดงออกของอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้สอดคล้องกับงานของสายชล สัตยานุรักษ์ที่อธิบายว่าความคิด ระบบคุณค่า และระบบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทยแปรเปลี่ยนสัมพันธ์ไปกับเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2566) และการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกความเป็นคนใต้ในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทยในทศวรรษ 2460 นับเป็นช่วงเวลาเดียวกับการก่อรูปของความคิด/วาทกรรมหนังสือดีในบริบทของการสร้างรัฐสมัยใหม่ที่ปรากฏให้ในบทความเรื่อง “ประวัติศาสตร์การเมืองของวาทกรรมหนังสือดี” (ชนาพล ลิ้มอภิชาติ และวิศา กิตติคุณเสรี, 2551)

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้การนำเสนอเนื้อหา เรื่องราวของท้องถิ่นที่เน้นให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะกับความเป็นคนใต้ แต่การศึกษาท้องถิ่นของปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นที่เข้าไปสัมพันธ์กับรัฐราชการก็ยังคงยึดโยงกับความเป็นไทยและความเป็นชาติ ซึ่งยังยุทธ ชูแว่นได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับท้องถิ่นว่าแม้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความหลากหลายแต่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลับยังไม่มีพลังมากพอ ด้วยเหตุเพราะเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ที่รัฐผลิตได้กดทับท้องถิ่นมาอย่างยาวนานและสืบเนื่องถึงปัจจุบัน (ยังยุทธ ชูแว่น, 2551) จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่มีพลังมากพอต่อการคัดง้างหรือไม่สามารถท้าทายประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์กระแสหลักได้ และในทางตรงกันข้ามประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลับส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและของชาติ (ธงชัย วินิจจะกูล, 2563)

เพราะฉะนั้น เมื่อหันกลับมาพิจารณาในแง่ของการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกในสังคมท้องถิ่นใต้หรือการก่อรูปและปฐมบทของอารมณ์ความรู้สึกท้องถิ่นนิยมในบริบทของการสร้างความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 นั้นพบว่าปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นไม่ได้มองว่าสำนึกที่มีต่อท้องถิ่น (Local Identity) ขัดแย้งกับความเป็นชาติ (National Identity) อย่างไม่สัมพันธ์ระหว่างกัน หากแต่สำนึกท้องถิ่นถูกปรับเปลี่ยนให้อยู่ภายในโครงสร้างของรัฐชาติและภายในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทยดังกล่าวนี้อัน ปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่นได้สอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับสังคม ชุมชนท้องถิ่นและเรื่องราวในชีวิตประจำวันเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของรัฐชาติ ดังที่ปรากฏจากการสร้างสรรค์ผลงาน เช่น พระพุทธบาทจำลองวัดคูหาสวรรค์ (พ.ป. โกไศยกานนท์, 2476) ประวัติพระพุทธไสยาสน์วัดแหลมจาก (ขุนมนตริบริรักษ์ (พ. ศิริธร), 2481) รวมถึง

วรรณกรรมและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ประพันธ์ด้วยการผสมผสานกับศิลปะการเล่นท้องถิ่นที่เรียกว่า “หนังสือกลอนเพลงบอก” (ชาวนครศรีธรรมราช (นามแฝง), 2481)

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าการก่อรูปและปฐมบทความเป็นคนใต้ในบริบทความเป็นชาติและความเป็นไทย ทศวรรษ 2460 - 2500 มีส่วนต่อการสร้างอารมณ์ความรู้สึกและสถาปนาตัวแบบความเป็นคนใต้จนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์ความเป็นไทยอย่างแนบแน่นอย่างที่เราพบในผลงานของศาสตราจารย์ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในทศวรรษ 2500 ดังที่งานของศิริอร เพชรภิมย์เรื่องพลวัตวิวัฒนาการวัฒนธรรมศึกษาภาคใต้ผ่านงานเขียนของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ อธิบายให้เห็นถึงเหตุผลของความคิดที่อยู่เบื้องหลังจุดเริ่มต้นของการศึกษาที่เริ่มขึ้นเมื่อเกิดผลงานเรื่อง “ของดีปักษ์ใต้” เมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ว่าวิถีชีวิตที่ใช้เป็นลักษณะของการศึกษารวบรวมและเรียบเรียงความรู้จากเอกสาร ตำรา จากผู้รู้และรายงาน ตลอดจนการประมวลข้อมูลจากการลงพื้นที่สนาม (ศิริอร เพชรภิมย์, 2563) และนับจากนั้นศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ได้นำวิถีชีวิตของทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ พร้อมๆ กับการสร้างเครือข่ายนักวิชาการเพื่อสานต่อเจตจำนง “อัตลักษณ์ท้องถิ่น” จนกลายเป็นแก่นแกนสำคัญในแวดวงวิชาการของภาคใต้ปัจจุบัน ดังที่นิธิได้กล่าวไว้ว่า “...ท่านอาจารย์สุธีวงศ์ได้สร้างและช่วยบันทึาให้เกิดการสร้างงานศึกษาท้องถิ่น โดยเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้อย่างกว้างขวางและเป็นระบบกว่าที่ผ่านมาแล้ว...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2540)

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการก่อรูปและปฐมบทของความเป็นคนใต้โดยปราชญ์/ปัญญาชนท้องถิ่น ทศวรรษ 2460 - 2500 มีส่วนอย่างสำคัญต่ออารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบสถาปนาความเป็นคนใต้ที่ปรากฏในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ และ(หรือ) สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้โดยศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในเวลาต่อมา การก่อรูปและปฐมบทของความเป็นคนใต้ดังกล่าวได้กลายเป็นแก่นแกนของ “ความเป็นคนใต้” ในปัจจุบัน นับว่ามีส่วนต่อการทำความเข้าใจการเกิดขึ้นของอารมณ์ความรู้สึกแบบใหม่อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะกับศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบความเป็น (คน) ใต้ รวมถึงการผลิตนักวิชาการ/นักวิจัยท้องถิ่นทั้งในระดับบัณฑิตศึกษา และ นักวิจัย/นักวิชาการในภาคใต้ที่ทำงานในมหาวิทยาลัย วิทยาลัยครู โรงเรียน และหน่วยงานต่างๆ ในภาคใต้ กลายเป็นเครือข่ายที่ไม่เพียงแต่มีบทบาทสำคัญในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมภาคใต้ออกไปทั่วทั้งภาคเท่านั้น แต่ยังวางรากฐานให้การก่อตัวของอัตลักษณ์ของคนใต้ เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงการก่อรูปและปฐมบทของความเป็นคนใต้ในบริบทของความเป็นชาติและความเป็นไทยที่กล่าวมานี้ ประเด็นสำคัญ ก็คือการก่อรูปและปฐมบทของความเป็นคนใต้หรือถ้าจะกล่าวให้ถึงที่สุดได้ว่าจุดกำเนิดของอารมณ์ความรู้สึกของความเป็นภูมิภาคนิยม/ท้องถิ่นนิยมที่เกิดขึ้นนี้ไม่ได้แยกขาดจากสำนึกความเป็นชาติและความเป็นไทย แต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสำนึกร่วมความเป็นชาติและความเป็นไทย ด้วยเหตุนี้ จึงน่าสนใจว่า หากมีการศึกษาเปรียบเทียบการก่อรูปและปฐมบทของความเป็นภูมิภาคนิยม/ท้องถิ่นนิยมทั้งภาคเหนือ อีสาน กลาง และภาคใต้ รวมถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะนำไปสู่ความเข้าใจต่อกระบวนการ “สร้าง” สำนึกความเป็นชาติและความเป็นไทยหรือท้องถิ่นนิยมในอีกมิติหนึ่งได้ อีกทั้งอาจเป็นกุญแจสำคัญต่อการไขประเด็นความขัดแย้งของสังคมไทยกำลังเผชิญและดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างตรงประเด็นด้วยในเวลาเดียวกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยฉบับนี้ปรับปรุงและเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “จาก ‘ของดีปักษ์ใต้’ ถึง ‘สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้’: การสถาปนาอารมณ์ความรู้สึกและตัวแบบ ‘ความเป็นคนใต้’ โดยศาสตราจารย์สุธีวงศ์

พงศ์ไพบูลย์” ทั้งนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ 2566

เอกสารอ้างอิง

- ขุนมนตรีบริรักษ์ (พ. ศิริธร). (2481). ประวัติพระพุทธไสยาสน์วัดแหลมจาก.สงขลา. สงขลา: โรงพิมพ์พานิช.
- เกรก เจ. เรมโนลด์ส. (2550). เจ้าสัว ขุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชวามครศรีธรรมราช (นามแฝง). (2481). หนังสือกลอนเพลงบอก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2560). คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยความเป็นอื่นของความเป็นไทย. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- _____. (2563). ออกนอกขอบประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.
- ธนาพล ลีมอภิชิต และวริศา กิตติคุณเสรี. (2551). ประวัติศาสตร์การเมืองของวาทกรรมหนังสือดี. วารสารอ่าน, 1(3), 38-60.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2540). ท่านอาจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ในไทยคดีศึกษาและอัตลักษณ์ไทย ใน พรศักดิ์ พรหมแก้ว (บรรณาธิการ), ที่ทรงศรัทธาวัฒนธรรม (หน้า 1-11). สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- เบนดิเกท์ แอนเดอร์สัน. (2560). ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- พ.ป. โกไศยกานนท์. (2476). ประเทศ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พิมพ์แจกในงานศพท่านอุปฮาด (แดง) วัดห้วยลึก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู). (2475). ภาสิตลงสอนหลาน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สงขลา: โรงพิมพ์สมบุรณ์-โอสธ.
- พระครูสมห์ดำ. (2479). ประวัติพระครูเหมเจดียนุรักษ์ (ห้องกิม วุฑฒิกโร) พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูเหมเจดียนุรักษ์ วัดท่ามอญ. นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์มิตรบำรุง.
- พระดิสสโร (ทับ). (2467). ประวัติพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้างสมุด.
- พิเชฐ แสงทอง และคณะ. (2563). วรรณกรรมและเรื่องเล่าประจำถิ่นกับการฟื้นฟูพลังทางสังคมในชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ภาคิน นิมนานรงค์. (2557). บริทัศน์ประวัติศาสตร์อารมณ. วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 1(1), 107-154.
- มานะ ขุนวิชัย. (2546). ชุมโจรแห่งลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2437-2465. ใน วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2551). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชค อ่องสกุล. (2524). มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ศิริอร เพชรภิมย์. (2563). พลวัตวิธีวิทยาวัฒนธรรมศึกษาภาคใต้ผ่านงานเขียนของศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สงบ ส่งเมือง. (2525). ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบที่มีต่อปัญหาการเมืองการปกครองปัจจุบัน: กรณีศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2460). ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชแต่งเป็นกลอนสวด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- สว่าง ณ พัทลุง. (2476). ประวัติและธรรมเนียมปฏิบัติของพระยาโสภณพัทลุงกุล (สว่าง ณ พัทลุง). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเชม.

- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). ประวัติศาสตร์วิธีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน พ.ศ. 2435-2535. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2566). อารมณ์ความรู้สึกชนชั้นกลางไทยในคืนวันที่ผันแปร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้สึก ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ), ด้วยรัก เล่ม 1: ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ (หน้า 129-173). กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.